

VARIE TATS TRADI CIONALS

Conservant el germoplasma de la tomata valenciana

LA IMPORTÀNCIA DE LES VARIETATS TRADICIONALS

L'any 2022, es van cultivar a l'estat espanyol 45.107 ha amb una producció de 3.649.414 t (Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació, 2023). A la Comunitat Valenciana es van cultivar 1.067 ha, amb una producció de 63.029 t. El territori amb més superfície de cultiu de tomata és Castelló, amb 507 ha, i el volum més gran de producció correspon a Alacant, amb 43.125 t. Això és degut fonamentalment al fet que, a Castelló, més del 93% del cultiu es realitza a l'aire lliure, en explotacions d'extensió reduïda i amb un rendiment menor que l'obtingut en el cultiu protegit, que a Alacant suposa el 69,5%

És sobretot a les comarques centrals i del nord on es produeix amb més intensitat el cultiu de varietats tradicionals de tomata. A la Comunitat Valenciana, n'hi ha una gran diversitat, com és el cas de moltes

altres hortalisses. El nostre estimat Regne de València, situat entre Aragó, Castella i Catalunya, es va caracteritzar per un gran dinamisme comercial al segle XIV i sobretot el XV i següents, constituint un important nus d'intercanvis entre aquests estats. Als segles XVIII i XIX era comuna l'expressió «bajarse al reino» entre els comerciants de Conca i Terol; expressió que encara és utilitzada pels pastors quan condueixen els seus bestiar des de les altes terres turolenques als pasturatges de l'interior de Castelló (Castán, 1998). Aquestes xarxes comercials van contribuir sens dubte a l'acumulació de varietats de tomata diverses a l'antic Regne de València. Així, actualment en coneixem la Valenciana, la De Penjar, la Mutxamel, la Quarenteno, la Del Pebre, la De Conserva, la Baladre o la De Pruna. La Tomata Valenciana, una de les varietats tradicionals més consagrades a València, es cultiva sobretot a diferents comarques al voltant del Cap i Casal, tant a l'aire lliure com en cultiu forçat en hivernacle sota diferents suports i sistemes de reg (**Figura 1**).

Figura 1. Cultiu de Tomata Valenciana sota hivernacle en cultiu hidropònic.

La Tomata Valenciana, al marge de les seues característiques morfològiques peculiars, és una varietat tradicional amb excepcionals atributs de qualitat organolèptica.

LA TOMATA VALENCIANA, UNA VARIETAT INSÍGNIA

Figura 2. Fruits de Tomata Valenciana de tipus Mascret i de tipus Blanca (dalt dreta).

La Tomata Valenciana es caracteritza per presentar uns fruits amb forma de cor i amb espatlles verdes. Tanmateix, de forma tradicional els agricultors parlen de varietats tipus Blanca i de tipus Mascret (**Figura 2**). El tipus Mascret presenta fruits amb un major apuntament i espatlla verda de coloració més fosca. Pel que fa al tipus Blanca, presenta una forma de cor de menor apuntament, una espatlla freqüentment menys marcada i un color del fruit verd més apagat o blanquinós, la qual cosa dona nom al tipus. El fruit madur presenta un color vermell intens. Generalment, tant el tipus Mascret com el Blanca presenten lòculs petits en gran nombre a l'interior del cor.

La Tomata Valenciana, al marge de les seues característiques morfològiques peculiars, és una varietat tradicional valenciana amb excepcionals atributs de qualitat organolèptica. En els darrers deu anys, ha presentat una projecció econòmica molt important, amb una producció comercialitzada anual superior a 1.250.000 kg i un valor d'aquesta producció de més de dos milions d'euros. Al respecte, és vital la realització d'estudis sobre la diversitat que presenten les varietats locals d'aquest tipus de tomata i com conservar-les mitjançant el seu cultiu (**Figàs, 2017**).

L'ASSOCIACIÓ DE PRODUCTORS I COMERCIALIZADORS DE LA TOMATA VALENCIANA

El 2019 es va crear l'Associació de Productors i Comercialitzadors de la Tomata Valenciana. Aquesta associació engloba 27 membres, entre ells 19 agricultors de 12 municipis pertanyents a sis comarques (**Taula 1**). També en formen part l'empresa Agromeliana S. L., subministradora de productes agrícoles, dues empreses comercialitzadores de fruites i hortalisses, l'organització agrària La Unió i la Universitat Politècnica de València (UPV) com a soci fundador i seu de l'associació.

Aquesta entitat sense ànim de lucre naix amb les finalitats principals d'aconseguir l'autorització de l'ús de la marca de qualitat CV per a la Tomata Valenciana, ampliar-ne l'àmbit geogràfic de comercialització, promocionar-ne el consum, vetllar pel correcte ús de la marca de qualitat per part dels associats i garantir la bona conservació, ús i perduració en el temps de les varietats tradicionals de la Tomata Valenciana.

L'Associació de Productors i Comercialitzadors de Tomata Valenciana treballa des de 2019 per la promoció d'aquesta marca de qualitat, l'expansió de la seua distribució i consum, i la bona conservació, ús i perduració en el temps de les varietats tradicionals.

Amb l'objectiu de garantir la bona conservació, ús i perduració en el temps de les varietats tradicionals de Tomata Valenciana, així com per a establir un programa d'actuacions que permeta conservar i protegir les varietats tradicionals, s'ha comptat amb la col·laboració del Grup de Conservació i Millora de Varietats Tradicionals Valencianes (GCMVTV), pertanyent a l'Institut de Conservació i Millora de l'Agrodiversitat Valenciana (COMAV) de la UPV. Les activitats van encaminades justament a dur a terme la tasca de la conservació i l'ús més adequats del germoplasma disponible.

En aquest sentit, la caracterització morfològica, agronòmica i de qualitat del germoplasma de Tomata Valenciana que es conserva al Banc de Germoplasma de la UPV, ha permès conèixer les varietats disponibles i desenvolupar les activitats i eines més adients per a la seua conservació per a les generacions d'agricultors valencians que les cultiven ara i en un futur. A més, ens permetrà realitzar la seua tipificació com a producte únic, diferenciat i de qualitat (Escrivà et al., 2010).

TAULA 1. PROCEDÈNCIA DELS PRODUCTORS MEMBRES DE L'ASSOCIACIÓ DE PRODUCTORS I COMERCIALIZADORS DE LA TOMATA VALENCIANA

COMARCA	MUNICIPI	LLAURADORS	PRODUCCIÓ ECOLÒGICA	SUPERFÍCIE (ha)
L'HORTA	ALBORAIA	2		0,71
L'HORTA	ALBALAT DELS SORELLS	1		0,36
L'HORTA	FOIOS	1		0,10
L'HORTA	MELIANA	7		3,22
L'HORTA	CATARROJA	1	SI	0,21
LA RIBERA ALTA	ALGINET	1		1,33
LA RIBERA ALTA	BENIFAIÓ	1		0,02
LA RIBERA ALTA	RAFELGUARAF	1	SI	0,50
LA RIBERA BAIXA	SUECA	1	SI	0,083
CAMP DE TÚRIA	BÉTERA	1		1,00
LA CANAL DE NAVARRÉS	ANNA	1		3,50
ELS SERRANS	TUÉJAR	1		7,00
	TOTAL	19	3	18,03

ELS TREBALLS DE CARACTERITZACIÓ, UNA NECESSITAT

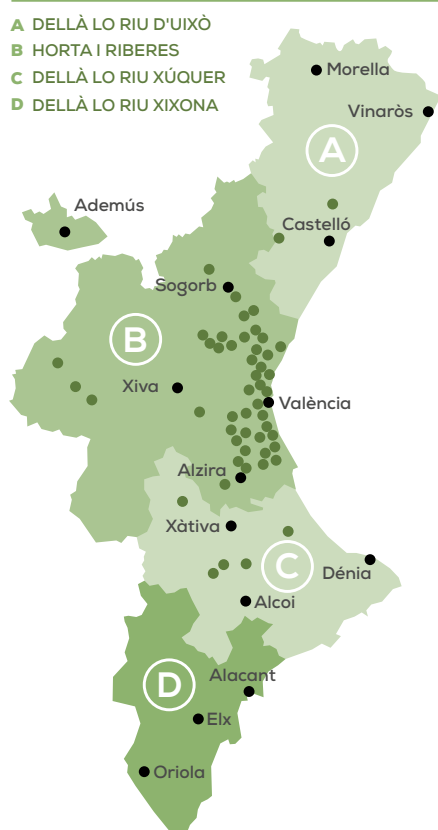

Figura 3. Procedència de les entrades de Tomata Valenciana a les governacions del Regne de València.

Figura 5. Fruits de la varietat Alboraià-1, tipus Masclat, etiquetats amb la marca de l'Associació de Productors i Comercialitzadors de la Tomata Valenciana. Aquesta varietat es caracteritza per la seua elevada producció.

A la UPV s'ha realitzat la caracterització morfològica, agronòmica i de composició d'una col·lecció de 46 entrades de Tomata Valenciana procedents dels diferents territoris valencians (Figura 3). Les 46 entrades van mostrar una elevada variabilitat per al caràcter referit a la producció, la qual oscil·la entre els 2,5 kg/planta i els 6,5 kg/planta. Aquesta situació permet la selecció de les varietats de Tomata Valenciana més productives. La informació generada serà molt útil per a la utilització dels agricultors i milloradors.

A partir de característiques com la intensitat de l'espatlla del fruit, el color del fruit immadur i l'apuntament del fruit, s'han establert les tipologies de Tomata Valenciana Masclat i Blanca. El tipus Masclat es caracteritza per presentar un gran apuntament, menor amplada de fruit, una espatlla verda intensa i un color de fruit immadur més fosc (Soler et al., 2017) (Figura 4). En aquest sentit, per realitzar la classificació esmentada ha estat clau establir una caracterització del fruit immadur (Figura 4). En el tipus Masclat, els lòculs es troben més agrupats, de forma més regular i en menor nombre que en la tipologia Blanca.

L'establiment d'aquestes tipologies, realitzat de forma tradicional pels agricultors, ja havia estat utilitzat abans per membres del grup (Figàs et al., 2017). No obstant això, creiem que hi ha varietats de tipologia Intermèdia («Intermitja»), com les entrades de Turís-1, Albalat de la Ribera-1 i El Perelló-1. Altres entrades com Meliana-1, Xelva-1, Alboraià-1, Catarroja-1, Sagunt-1, Torrent-1 i Puçol-1, que mostren característiques típiques del tipus Masclat, i altres són típiques del grup Blanca, com les entrades de Silla-1 i Utiel-1. Aquest tipus presenta una major amplada de fruit, menor espatlla verda, menor apuntament

o nul, més pes, i fruit immadur de color més clar. La caracterització de fruit realitzada ha permès distingir de forma clara les tipologies existents al germoplasma de Tomata Valenciana. A més, s'ha posat de manifest que hi ha una gradació entre tots dos tipus, amb l'establiment d'una tipologia Intermèdia.

El treball de caracterització realitzat ha permès la selecció, dins de cada tipologia de fruit, de les entrades més prometedores, bé per la seua recomanació per a cultiu per part dels agricultors, o bé per emprendre programes de millora genètica. Així s'han seleccionat les entrades Alboraià-1 (Figura 5), Torrent-1 i Catarroja-1 de la tipologia Masclat, les entrades Aldaià-1, Meliana-3, Bétera-1, Pinedo-1, Paterna-1, València -1 i Silla-1 de la tipologia Blanca, i l'entrada El Perelló-1 com a Intermèdia.

Adicionalment, s'ha aconseguit llavor d'autofecundació controlada de cada entrada de Tomata Valenciana, amb la qual cosa s'ha establert un repositori de llavor per a subministrar els agricultors i, d'altra banda, per a la seua conservació futura en el Banc de Germoplasma de la UPV.

Figura 4. Fruits verds i en maduració comercial d'una entrada tipus Blanca (dalt), Intermedària (centre) i Mascllet (baix).

BIBLIOGRAFIA

Castán, J.L. 1998. «Bajarse al Reino. Transhumanantes turolenses en Valencia durante la época moderna». *Revista del Instituto de Estudios Turolenses*, núm. 86, II, Teruel, pp. 21-43.

Escrivá, C., Baviera, A., Buitrago, J. M. 2010. «Marcas de calidad agraria en la Comunidad Valenciana». En Ramón Fernández, F. (ed.), *El derecho civil valenciano tras la reforma del Estatuto de Autonomía*. Ed. Tirant, València.

Figàs, M. R. 2017. «**Caracterización, tipificación, selección y mejora genética de variedades valencianas de tomate**» (tesis doctoral, Universitat Politècnica de València).

Figàs, M. R., Martín, A., Casanova, C., Soler, E., Prohens, J., Soler, S. 2017. «**Estudi de la distribució de quallat en distintes seleccions masals de la Tomaca Valenciana d'El Perelló**». I Congrés de la Tomata Valenciana: La tomata valenciana del Perelló. Universitat Politècnica de València. 73-83.

El cas de la tomata valenciana és un exemple de l'interés creixent per les varietats tradicionals d'hortalisses, el cultiu de les quals exigeix un necessari esforç en la seua caracterització i tipificació. Així, sobre les base de les tipologies tradicionals i amb la col·laboració dels agricultors, la Universitat Politècnica de València ha establert d'altres noves i, entre totes, n'ha seleccionat les més aptes per al cultiu. La millora genètica i la preservació i provisió de llavors són part també d'aquests treballs.

AGRAÏMENTS

Aquest estudi forma part del programa AGROALNEXT i està recolzat pel Ministeri de Ciència i Innovació (MCIN) amb finançament de la Unió Europea NextGenerationEU (PRTR-C17.11) i la Generalitat Valenciana. També s'ha rebut finançament de la Conselleria d'Educació, Universitats i Ocupació de la Generalitat Valenciana (projecte CI-PROM/2021/020) i del Programa de Recerca i Innovació Horitzó 2020 de la Unió Europea mitjançant el projecte HARNESSTOM (contracte núm. 101000716), així com del programa Horitzó Europa de la Unió Europea mitjançant el projecte PRO-GRACE (contracte núm. 101094738).

>Autors de l'article:

Salvador Soler Aleixandre, Nicolás Arroyo Fernández, María del Rosario Figàs Moreno, Cristina Casanova Calancha, Elena Soler Calabuig, Miquel Martínez Busó, Ramón Gabriel Rico i Jaime Prohens Tomás
Grup de Conservació i Millora de Varietats Tradicionals Valencianes. Institut de Conservació i Millora de la Agrodiversitat Valenciana. Universitat Politècnica de València.
salsoal@btc.upv.es